

Nämüçin fanatizm edebiýatdan we azatlykdan gorkýar?

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 24 января, 2025

Nämüçin fanatizm edebiýatdan we azatlykdan gorkýar? NÄMÜÇIN FANATIZM EDEBIÝATDAN WE AZATLYKDAN GORKÝAR?

Dinleriň we ideologiýalaryň bir ülnüli, üýtgeşsiz, bir tipleşdiriji, kollektiwiçi, gyşarnyksyz, reduksionist adam we dünýägaraýyşlary bolýar.

Şular ýaly aýratynlyklarynyň bardygy sebäpli häzirki wagtda adamy, tebigaty, durmuşy reduksionist we berk berk düzgünli ideologiýalardyr dinleriň çemeleşmeleri bilen aňlamak, düşündirmek dogry däl.

Häzirki wagtda absolýut dogruçyl we diýdimzor tebigata eýe fanatizmleriň (yňdarmalygyň) edebiyatda, pelsepede, ylym-bilimde, sungatda, ahlakda çuň many-mazmunly, batnykly we döredijilikli sözleri ýok diýen ýaly.

Absolýut dogruçyl we diýdimzor ideologiýalardyr dinler many-mazmunly, aç-açan, döredijilikli sözleri aýtmagyň deregine, eýerijilerini adamy ýok etmäge höweslendirýän we ugrukdyrýan

epizodlaryň ýüze çykmagyna sebäp bolýarlar.

Golaýda dünýä meşhur ýazyjy Salman Rüşdi mazaly gojalşandygyna garamazdan, Hadi Matara atly bir yňdarmanyň hüjümine uçrady we agyr ýaralandy.

Eýran diktatory Homeýni çeper eser ýazandygy sebäpli ýazyjynyň ölüm fetwasyny beripdi.

Homeýni çeper eseri bahana edip, dini halkara güýç göreşiniň guraly hökmünde ulandy.

Diniň döwletiň öz içinde halkara güýç göreşlerinde hemişe ulanylýan gurala öwrülmeginiň san-sajaksyz mysaly bar.

Eýran režimi dini we mezhebi global gurşawda täsirli ýumşak güýç guraly hökmünde häzire çenlem ulanyp gelyär.

Eýranyň Salman Rüşdiniň üstünden dini halkara güýç göreşiniň guraly hökmünde ulanmagy birnäçe kynçylyklara we birnäçe täze meseleleriň gozgalmagyna sebäp bolýar.

Şunuň bilen baglanyşyklylykda «nämüçin fanatizmiň edebiýatdan we erkinlikden gorkýandygy» baradaky sowalyň düýpli ara alynmagy we jedelleşilmegi gerek.

Fanatizm diniň we ideologiýanyň hasabyna, adam tejribesiniň gazananlaryny bir kiçi galyba sygdyrjak bolýar.

Adamzat tejribesiniň gazananlary ýeke formula ýa-da galyba sygmajak derejede baý we çäksiz köpdürlülüge eýe.

Ýeke-täk ýoluň ýa-da çözgüdiň bardygyny aýdýan dinlerdir ideologiýalar aslynda adam bilen bir hatarda durmuşy we tebigy hakykylygy, köpdürliligi ret edýärler.

Adamy we durmuşy ret edýän ähli dinler we ideologiýalar fanatizmi (yňdarmalygy) hem-de zorluk-sütemi ýaýýarlar.

Awtoritar dinler, ideologiýalar hemişe başgalary duşmanlaşdyrmak we şeýtanlaşdyrmak arkaly, olary saýrylaşdyrýar, gymmatsyzlaşdyrýar, iň pes derejä düşürmäge cytraşýar.

Awtoritar dinlerdir ideologiýalaryň çeşmeleri özlerini kabul etmedik adamlaryň nähili ýoldan çykandygy, azgynlyga düşendigi we nädip heläkçilige gidendigi baradaky hekgetlerden doludyr.

Bir diniň awtoritar terzde özünkiden tapawutly ynançlary saýlap alanlary saýrylaşdyrmagy we nyşanalamagy ynsanperwer plýuralizme garşy duşmançylygyň ýüze çykmagyna sebäp bolýar.

Awtoritar we totalitar dinler pluralizme garşy gidişleri ýaly, ylyma, pelsepä, şahsa, gepiň keltesi her bir zamanabap täzeçillige, özgerişlige garşydyr.

Awtoritar we totalitar ideologiýalar zamanabap dünýäniň

gymmatlyklaryna we ýaşaýyş-durmuş formalaryna garşy çykmak bilen özleriniň biziň günlerimizdäki güýjüni kanunlaşdyrmaga we berkitmäge synanyşýarlar.

Birmahalky taryhy eýýamlaryň köne, derege ýaramaýan garaýyşlary bilen adamy we durmuşy aňlamak mümkin däl. Zamanabap döwürde adam – azatlyga, akyly-paýhasa we hormat-sylaga eýe, özboluşly indiivid bolup durýar. Başgaça aýdanda, adam azat, buýsançly, akyllý we gaýtalanmaýan özboluşly şahsdyr.

Dinler we ideologiýalar azat, özdiýenli we özboluşly şahsyň pikirlerini hiç mahalam halamaýar.

Azat, özdiýenli, özboluşly şahslar hiç haçan belli bir dine, medeniýete, ideologiýa ýa-da identifikasiýa baglanyp galmandyr.

Akyllý-huşly adamlar hökmünde şahslar okap-öwrenen, gören-eşiden maglumatlary we toplan tejribeleri arkaly durmuşlarynyň dürli döwürlerinde dürli ugurlara ýönelip, her dürli ýönelişde dürli pikirleri beýan edip bilerler.

Azat şahslaryň dürli-dürli ýönelişi täze çeper we pelsepewi eserleriň, sungat eserleriniň, ylmy işleriň döremegine gönezlik bolup hyzmat edip biler.

Şahslaryň saýlap alan azat saýlawlary olaryň durmuşyny, şertlerini we jemgyýetlerini düýbünden özgerdýär we şekillendirýär.

Azat edebiýatçy, pelsepeçi ýa-da alym arasynda doglup, kemala gelen guramaçylykly ynançlaryň we ideologiýalaryň dogmatlaryny inkär edip biler, bulardan daşgaryn özüne amatly täze gymmatlyklary, garaýyşlary, ideallary öňe çykarybam biler.

Azat ýazyjy tutanýerli we tankydy ruha eýedir. Azat ýazyjy basyşyň, diýdimzorlugyň we fanatizmiň üýtgäp durýan görnüşlerini radikal tankyt bilen garşylaýar.

Azat ýazyjy çeper eser ýazan wagtynda, muny haýsydyr bir dine ýa-da ideologiýa alternatiwa hökmünde ýazmaýar.

Çeper edebiýat – islän pikiriňi beýan edip bilmekdir, islän hyýaly pikiriňi kagyz ýüzünde janlandyrmakdyr.

Çeper edebiýat adamy gysýan, törpileşdirýän, ýasamalaşdyrýan ähli öte geçmeleri we ýaramazlyklary täzeden çeperleşdirmek arkaly adamy arasynda gezip ýören reallyklar bilen täzeden ýüzleşdirip, gözünüň alnyndaky düýpli ýaramaz ýagdaýyndan nädip çykalydygy babatda adama täsirli güýç çeşmelerini bermäge synanyşýar.

Azatlyk we edebiýat bir bitewi ruhdyr.

Azatlygyň ýok ýerde edebiýat hem bolmaz.

Zorluk-zulum, ýanamalar we senzura bilen azatlygy ýok etmegiň özi aslynda edebiýatyň, pelsepäniň, ylym-bilimiň, sungatyň ýok edilmegidir.

Ýazyjy-şahyrlar azat şertlerde pikirlenip, hyýal atyna atlanyp ýazmaly. Basyşyň, gynamalaryň maksady ýazyjynyň hyýal atyny, pikirlenme ukubyny, döredijilik dünýäsini ýok etmekdir.

Edebiýat adamy we durmuşy erkin çeperleşdirip, azat adamy belende göterýär.

Fanatizm adamyň şahsyýetleşmeginden we azatlaşmagyndan gorkýandygy üçin edebiýaty ýigrenýär hem-de gorkýar.

Bilal SAMBUR,

Ankaranyň Ýylodyrym Beýazıt adyndaky uniwersitetiniň mugallymy, professor.

26.08.2022 ý. Edebi makalalar